

Перші на Першому (до перемоги Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського на I Всеукраїнському музейному фестивалі)

Без перебільшення велике значення в життєдіяльності будь-якої установи має спілкування з колегами. Існує багато форм і засобів взаємозбагачення, обміну досвідом. Музеї, спорідненні спільними завданнями по збереженню, науковому вивченню, популяризації культурної спадщини, в умовах “ринкових відносин” втратили набуті десятиліттями зв’язки і мов сліпі кошенята, навпомацки починають торувати шлях до єднання.

За роки незалежності України відбулися певні зміни в музейному житті. Ставши юридичними особами, музеї на місцях позбулися “опіки” головного закладу (обласний музей – районний музей), а разом із тим можливостей повноцінного спілкування, розробки спільної стратегії виживання. Втратилися зв’язки на рівні національний музейний заклад – обласний музей, зникло поняття “державний музей” в сенсі установи, якою опікується держава, і яка виконує завдання державної політики в музейній галузі, а сама державна політика так і не з’явилася. Лише невелика кількість регіональних і ще менше загальнодержавних музейних проектів були реалізовані впродовж 1990-х – початку 2000-х років. Проте, не можна стверджувати, що музеї всі ці роки знаходилися у вакуумі: проводилися наукові конференції, обласні семінари, відкривалися виставки, які збирали музейне товариство.

Особливе місце як різновид міжмузейного спілкування посідає Перший Всеукраїнський музейний фестиваль “Музей третього тисячоліття”, що відбувся у Дніпропетровську 7–12 листопада 2005 року. Він був присвячений відразу трьом подіям, які збіглися у часі – 100-річчю від дня побудови головного приміщення Музею О. Поля, 100-річчю XIII Археологічного з’їзду в Катеринославі і, це головне, 150-річчю від дня народження Д.І. Яворницького (1855–1940), видатного історика, археолога, академіка, фундатора Дніпропетровського історичного музею¹.

Взагалі, музейний фестивальний рух це окрема історія. Музейні фестивалі відомі у світі. Так, з 1977 року існує Європейський Музейний форум, який має декілька форматів і проходить у різних країнах Старого Світу. Всеросійський музейний фестиваль “Інтермузей” у 2005 році вшосте зібрав музейний загаль (переважно російський) у Москві. Починаючи з 1995 року, в Красноярську відбувається Музейне бієнале, а взагалі майже кожний суб’єкт Російської Федерації проводить свій музейний фестиваль. На п’ять днів раніше за Перший український музейний форум у Караганді відбувся Азійський музейний фестиваль “Відкрита Азія. Відкритий музей”. Приємно, що у міжнародному фестивальному русі беруть участь українські музеї. Не так давно номінантом Європейського Музейного форуму став Київський музей однієї вулиці – Андріївського узвозу, привернув до себе увагу на фестивалі “Інтермузей-2005” Одеський муніципальний музей приватних колекцій ім. О.В. Блещунова. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького свого часу брав участь у Красноярському музейному бієнале. Саме це, мабуть, і обумовило таку форму відзначення ювілейних подій.

Святкування проводилося в рамках виконання Указів Президента України (як не дивно, їх було два – один Леоніда Кучми, другий – Віктора Ющенка)² і підтвердило прагнення музейної спільноти України до активного спілкування. Якщо існує в пантеоні українського музейництва постать, яка поєднує в собі риси легендарного “дореволюційного” вченого-дослідника, колекціонера, громадського діяча, козакознавця, то, безумовно, це

– Дмитро Іванович Яворницький. І тому не дивно, що на гостини до організатора музейного фестивалю – Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького завітали більш ніж 80 музеїв³. Радісне здивування викликав спектр музейного представництва – національні музейні заклади, обласні, районні, міські комунальні музеї, музеї навчальних закладів, музеї підприємств та установ. Учасники форуму представляли різні міністерства та галузі економіки, що зайвий раз підтверджує значущість музейної справи та живучість музейного духу. Крім власне музейних працівників, були присутні представники громадських організацій, які активно працюють у навколomuзейному просторі і вже зарекомендували себе як надійні партнери⁴.

Музейний фестиваль був побудований як змагання учасників у чотирьох напрямках діяльності. Це – конкурс музейних міні-експозицій на тему “Персоналії мовою музейної експозиції” або інсталяція на вільну тему; конкурс музейних фільмів; конкурс музейних наукових та рекламних видань; конкурс музейних комп’ютерних та мультимедійних програм “Історико-культурні пам’ятки в середовищі мультимедіа”.

Для кожного із конкурсів організаторами було розроблено Положення, відповідно до якого учасники повинні були подавати матеріали за певними ознаками. Для прикладу: музейні наукові та рекламні видання, які представлялися на конкурс, були обмежені хронологічними рамками – видруковані після 2000 року, музейні фільми були обмежені часом демонстрування – від 3 до 20 хвилин.

Враховуючи, що будь-яке змагання передбачає наявність переможців, організаторами фестивалю була створена Експертна рада, яка мала оцінювати конкурси у всіх номінаціях та визначати переможця. До складу Експертної ради увійшли фахівці-музейники, представники споріднених з музейною діяльністю напрямків культури, науковці. Її очолила начальник відділу аналізу та прогнозування музейної справи Міністерства культури і туризму України Л.М. Нестеренко. Заступником голови ради і головною її рушійною силою був докторант Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук Ю.К. Савчук.

На початку третього тисячоліття між Чернігівським та Дніпропетровським історичними музеями встановилися дружні, тісні стосунки, які трансформувалися в ряд спільних проєктів. Насамперед, це дві виставки, що пройшли з великим успіхом: з вересня по листопад 2003 року в Дніпропетровську відбувалася виставка Чернігівського історичного музею “Немеркнучий світ давнини” (колекція Василя Васильовича Тарновського), в той самий час в Чернігові експонувалася виставка “Запоріжжя у залишках старовини”, яка репрезентувала колекції Дмитра Івановича Яворницького. У 2004–2005 роках музеї обмінялися виставками колекції світського срібла XII–XX ст. (Чернігів) та давньоєгипетських старожитностей (Дніпропетровськ). Тому Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського без зайвих вагань погодився взяти участь у Першому музейному фестивалі.

До заявки, яку кожний із учасників надсилав на адресу організаторів, наш музей включив міні-експозицію та наукові і рекламні видання. Щодо другого конкурсу, то тут ситуація була більш-менш зрозумілою. У номінації наукові видання ми представляли каталог “Вишивка козацької старшини XVII–XVIII століть” (окремо виданий українською, англійською та французькою мовами) та наукові музейні збірники – “Скарбниця української культури” (випуски 2–5). Серед презентаційних видань – буклет “Немеркнучий світ давнини”, виданий до святкування 100-річчя відкриття Музею українських старожитностей В.В. Тарновського. На нас чекала довга і важка робота по створенню міні-експозиції.

Цілком зрозуміло, що музей, який носить ім’я Василя Васильовича Тарновського, має чудові та, певною мірою, вивчені колекції, пам’ятаючи про товаришування Тарновського з Яворницьким, повинен представити особливу музейну експозицію. Творчий колектив у

складі завідуючої І-им науково-експозиційним відділом С.О. Половнікової, завідуючої відділом науково-методичної роботи В.Л. Луцької, завідуючої відділом науково-освітньої роботи Н.Є. Самохіної узявся до роботи, яку мали втілювати у життя художник-дизайнер Л.М. Посьмашна та музейний художник Н.Ф. Варган.

Так мабуть і повинно бути, що люди, різні за характером, способом мислення, науковими інтересами, доповнюючи один одного, разом створюють у науково-естетичному плані несподівані композиції. Взагалі, створення музейної експозиції напрочуд складний процес, який повинен поєднувати в собі глибокі знання наукової теми, наявність смаку, здатність одним штрихом показати складність і, одночасно, простоту замислу, легенду-таємницю, яка б приваблювала і спонукала глядача до роздумів та до її розкриття, можливість словами доповнити побачене.

Музейна експозиція Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського створена для Першого Всеукраїнського музейного фестивалю отримала назву “Картина Іллі Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану” мовою колекції Василя Тарновського”. Творчій групі вдалося сповна використати можливості унікальної колекції Тарновського: легендарність історії написання і популярність картини, значущість постатей діячів, зображених художником в образах козаків, актуальність, з огляду на ювілейну тематику фестивалю.

У серпні 1880 року, тобто за 125 років до проведення фестивалю, вже відомий художник Ілля Юхимович Рєпін прибув у Качанівку – маєток Василя Тарновського. На лоні чудових краєвидів, користуючись гостинністю господаря, роздивляючись знамените зібрання козацьких старожитностей, він зробив замальовки до майбутнього шедевру. Зброя, спорядження, одяг козаків, типажі, серед яких опинився і сам Василь Васильович, все це у вигляді начерків і окремих картин пізніше запропонував Іллі Рєпін світові. На пам’ять про своє перебування у Тарновського художник залишив декілька творів – “Гетьман”, “Тип козака”, “Козак”, “Біля рояля” та автограф у альбомі “Качанівка”. В цьому альбомі, який на щастя зберігся і представлений в колекції Чернігівського історичного музею⁵, крім рєпінського є автографи й інших “героїв” картини. Серед “запорожців” знайшли своє місце меценат, громадський діяч Василь Васильович Тарновський (козак у смушковій шапці), вчений-історик Дмитро Іванович Яворницький (писар), генерал від інфантерії, командуючий військами Київського військового округу Михайло Іванович Драгомиров (кошовий отаман Сірко), професор Санкт-Петербурзької консерваторії Олександр Іванович Рубець (Тарас Бульба – козак, який від сміху взявся за живіт). Всіх їх разом із І.Ю. Рєпіним об’єднали В.В. Тарновський, як власник унікальної колекції, та Чернігівщина – мала батьківщина В.В. Тарновського, М.І. Драгомирова і О.І. Рубця (його автографа немає в альбомі). Таким чином визначилися головні дійові особи експозиції.

Вже понад 25 років окрасою залу історії України XIV–XVII століть нашого музею є порохівниця XVII ст. з колекції В.В. Тарновського⁶, яка легко впізнається серед спорядження козака із оголеним торсом на картині Рєпіна. Детальне, глибоке опрацювання “Запорожців” та порівняння зображень предметів із експонатами колекції Тарновського дало змогу авторській групі виявити ще декілька “близнюків”. А саме: шаблю⁷, якою озброєний Тарас Бульба (О.І. Рубець), та слуцький пояс⁸, що ним він підперезаний, чорнильниця⁹ писаря (Д.І. Яворницький) та чарку¹⁰ на столі поруч із нею. Звичайно, з точки зору автентичності (прототип – зображення), ці речі потрібно ще досліджувати, але маючи беззаперечні факти замальовок Рєпіним експонатів колекції Тарновського, більш ніж вірогідна їхня подібність. При цьому можемо посилатися на тотожність порохівниці з музейного зібрання зображенню. Предметний ряд експозиції мали доповнювати копія картини І.Ю. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану”, фотопортрети героїв, “сторінки” альбому з

їхніми автографами і копія вже згаданого альбому “Качанівка”.

Для втілення запропонованої концепції художник-дизайнер Л.М. Посьмашна розробила спеціальну конструкцію. Прямокутна у плані, з увігнутою серединою, вона дозволяла оглядати експозицію з чотирьох боків (іл. 1). Але не так сталося, як гадалося. Під час монтажу в Дніпропетровську виявилось, що розміри вітрини, яку організатори надали Чернігівському музею, не співпадають із розмірами конструкції. Тому співробітниками музею В.Л. Луцькою, С.О. Половніковою та художницею Н.Ф. Варган була створена менш ніж за день нова міні-експозиція. Головне навантаження припало на Н.Ф. Варган. Вже оновлена експозиція складалася із двох частин. Перша – окрема вітрина з оригінальними експонатами, друга – конструкція зі збільшеним фрагментом картини, на тлі якої – матеріали “Качанівського альбому” (іл. 2).

В головному фестивальному конкурсі взяли участь 33 музеї, які підготували 37 експозиційних проєктів. Серед них – краєзнавчі та історичні музеї (разом 21), художні (3), музеї підприємств (2) та музеї іншого профілю – літературні, меморіальні тощо (разом 7). Географічно конкурс охопив 13 областей України та Автономну Республіку Крим: 17 обласних музеїв, 4 міських та 8 районних (з 5 областей), 2 відомчих, один національний музейний заклад та один музей-заповідник.

Експозиції розмістилися у трьох приміщеннях – виставкових залах історичного музею, вестибюлі та залі діорами “Битва за Дніпро” і в музеї “Літературне Придніпров’я” (відділ історичного музею), що певною мірою ускладнювало процес ознайомлення із ними. Особливо “постраждали” члени Експертної ради, які не змогли завчасно і спокійно оглянути конкурсні напрацювання, тож довелося проходити загальний екскурс та оцінювати по ходу і при великому скупченні колег. Презентація конкурсних музейних експозицій та виставок відбувалася на другий день роботи фестивалю, тобто 8 листопада. Система презентації виглядала наступним чином: один із співробітників музею-учасника представляв експозицію, враховуючи обмеження у часі до 10 хвилин, та, використовуючи методи музейної педагогіки, розкривав ідею запропонованого експозиційного проєкту.

Міні-експозиція Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського знаходилася в першому виставковому залі історичного музею і була презентована С.О. Половніковою. Їй вдалося заволодіти увагою членів Експертної ради та глядачів (представників інших музеїв-конкурсантів), у повній мірі розкрити широту ідеї та глибину композиційного замислу. При цьому жодним словом не обмовитися щодо факту створення експозиції “з коліс”. Зазначу, що аудиторія двічі аплодувала презентаціям, і першими отримати таку повагу пощастило нам.

Музейна експозиція – це серцевина музею та його обличчя одночасно і, у будь-якому разі, ще надовго залишиться головним засобом спілкування з аудиторією. Тому не випадково саме цей конкурс розглядався учасниками як головний. Його мета передбачала: формування і підтримку стандартів у музейній галузі; презентацію музейних предметів і колекцій із сховищ; підтримку новітніх ідей у музейній комунікації тощо¹¹. Конкурсні виставки умовно можна розподілити на дві великі групи відповідно до тематики: “Персоналії мовою музейної експозиції” – 15 проєктів та інсталяція на вільну тему – 22. Причому значна частина першої групи несла в собі певний інсталяційний момент, якщо брати до уваги визначення терміну інсталяція (англ. installation – буквально “установка”) як прийом, завдяки якому витвір чи їхня сукупність активно розповсюджуються у просторі. Серед персоналій, яким присвячувалися музейні експозиції, були державні, військові та громадські діячі, митці, меценати, науковці, священики. Дехто з них мав всесвітню відомість, дехто був знаний лише на місцевому рівні, але інколи зі здивуванням можна було довідатися про “знайомих незнайомих”. Переважна більшість конкурсантів для розкриття теми використовувала

Конкурсна міні-експозиція Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського. Проект.

Перші на Першому

Конкурсна міні-експозиція Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського. На фестивалі.

оригінальні експонати, подаючи їх на фоні (всередині) спеціальних конструкцій або традиційно у вітринах. З огляду на це, складне завдання стояло перед художніми музеями, які подали площинний матеріал, але, як не дивно, найбільш вдало художні полотна вдалося використати музеям не мистецького профілю. Більшість із запропонованих міні-експозицій були частиною стаціонарних музейних експозицій або апробовані у вигляді виставок. Проте, головної мети конкурсу вдалося досягти. Обмін досвідом у подачі експозиційного матеріалу та способу його презентації відбувся.

Відповідно до “Положення про конкурс музейних експозицій” Експертна рада при оцінці брала до уваги наступні фактори: характер наявних музейних предметів чи колекцій; професіоналізм методів та форм їх показу; ефективність презентації; оригінальність, інноваційний характер експозиції; увага та відгуки відвідувачів і учасників фестивалю¹².

При підведенні підсумків Експертна рада взяла на себе повноваження перерозподілу кількості призів (номінацій), що були підготовлені організаторами для переможців. Так, для конкурсу міні-експозицій передбачалося 6 призів, але, зважаючи на значимість саме цього різновиду фестивального змагання як головного, їх кількість була збільшена за рахунок призів у інших конкурсах. Від самого початку були виділені експозиції 8 музеїв, у тому числі і Чернігівського історичного. Як член Експертної ради директор Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського з етичних міркувань не міг повноцінно брати участь в обговоренні та визначенні переможців, але довів до відома колег обставини створення експозиції свого музею. Шляхом довготривалого обговорення Експертна рада переважною більшістю голосів (при одному, що утримався) визначилася із переліком номінацій та переможцями в конкурсі міні-експозицій.

Заохочувальними преміями конкурсу були відзначені: Миколаївський музей “Підпільно-партизанський рух на Миколаївщині в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.” (відділ Миколаївського обласного краєзнавчого музею) – експозиція “Гриф “Таємно” знято”; Національний музей у Львові – експозиція “Народна вишивка кінця XVII – початку XX ст.”; Чернігівський обласний художній музей – експозиція “Тригорій Галаган як меценат”; Одеський літературний музей – експозиції “Сад скульптур” та “Французи в Одесі”; Музей книги та друкарства державного історико-культурного музею-заповідника м. Острога – експозиція “Спочатку було слово”; Павлоградський історико-краєзнавчий музей – експозиція “Я знаю, де на світі є вона, душа, якій потрібне це” (Ганна Світлична)”. Спеціальною премією Міжнародного фонду “Україна 3000” був відзначений Нікопольський державний краєзнавчий музей – експозиція “Ікона-ставротека Війська Запорізького Низового 1747 р.”. Кращим фестивальним проектом “Музей і діти” стала “Творча майстерня художника” Нікопольського державного краєзнавчого музею, а кращим фестивальним проектом “Музей – місту” – експозиція “Львів – відкрите місто” Львівського історичного музею. Премією “Глядацьких симпатій” відзначили експозицію “Війна: український рахунок” Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”

Другу премію у конкурсі музейних міні-експозицій здобув Вінницький обласний краєзнавчий музей – експозиція “Майстерня слов’янського ювеліра середини I тис.н.е: реконструкція”.

А переможцями Першого Всеукраїнського музейного фестивалю стали **Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського – експозиція “Картина Іллі Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану” мовою колекції Василя Тарновського”** та Київський історико-меморіальний музей М.С. Грушевського (відділ Музею історії Києва) – експозиція “Михайло і Катерина Грушевські: діалог”.

Найбільш складним для ознайомлення та оцінювання виявився конкурс музейних

наукових та рекламних видань. Участь у ньому взяли більшість музеїв – учасників фестивалю, які презентували понад 200 видань¹³. Вражали розмаїття тематики та напрямків музейної видавничої діяльності. Тут – презентаційні альбоми та рекламні буклети, монографії та музейні наукові збірники, каталоги колекцій та каталоги виставок, музейна енциклопедія та довідники, збірочки для дітей, календарі, листівки.

Головним завданням конкурсу за задумом організаторів повинно було стати: сприяння розвитку видавничої діяльності музеїв; обмін досвідом, представлення технологічних можливостей та розмаїття форм використання музейних видань; створення банку даних з перспективних напрямків видавничої діяльності музеїв¹⁴.

Видання-номінанти були представлені у вітринах та на спеціальних стендах в окремому залі. Розміщуючи їх, організатори намагалися дотримуватися принципу об'єднання блоків за номінаціями. Проте, не завжди правильно учасники вказували номінацію або члени оргкомітету розподіляли видання: так чи інакше, але книги інколи знаходилися не там, де їм потрібно було бути. Презентація видань передбачала короткі пояснення музейних працівників, що в підсумку виявилось не дуже зручно, адже загальний шум та багатолюдність певною мірою заважали нормальному сприйняттю матеріалу. До того ж виступити вдалося далеко не всім. А через величезну кількість видань їхнє представлення обмежилось відповідями на запитання членів Експертної ради, якщо такі були. Після завершення презентації (це був останній робочий день фестивалю) відбувся конкурс музейних комп'ютерних програм. А вже потім Експертна рада заходила вирішувати долю по чергово двох конкурсів.

Так само, як і в конкурсі музейних міні-експозицій, Експертна рада внесла зміни у “Положення про конкурс музейних видань” у частині, що стосувалася кількості номінацій. Спочатку їх передбачалося шість, а саме: каталоги та альбоми, наукові збірники, археографічні видання (документи з фондів музею), освітні видання, в тому числі для дітей, періодичні видання, презентаційні видання (буклети, проспекти, запрошення тощо)¹⁵. Відразу позбулися номінації археографічні видання (ще раніше організатори не включили її до списку призів), а для решти зробили додаткові позиції. Крім того, додалася нова – видавничий проект. Загалом, їх стало 20.

Перерозподіл номінацій дозволив якнайповніше окреслити напрямки музейної видавничої справи та оцінити якість і значущість музейних видань, адже, погодьтесь, важко порівнювати подарунковий альбом і каталог, що містить повний опис пам'яток і передбачає ґрунтовне наукове дослідження, або афішу і путівник по музею. Необхідно також враховувати різні можливості щодо видавничої справи. Ряд музеїв мають потужну державну підтримку у вигляді фінансування за програмою “соціально значущих видань”, дехто використовує свою, доволі потужну видавничу базу. Але загалом переважають традиційні методи: спонсори – велика їм вдячність, кошти музею або власні кошти авторів та упорядників.

Свою роль у перерозподілі номінацій відіграв вже згадуваний список призів цього конкурсу. Так, спочатку передбачалося двадцять винагород – 5 головних (для переможців) та 15 заохочувальних (по три на кожен номінацію). Але було прийняте компромісне рішення, за яким кожне відзначене видання ставало переможцем, а заохочувальні премії були виділені організаторами додатково.

В процесі огляду “книжкових полиць” була запропонована схема, відповідно до якої кожний із членів журі відбирав із “новоствореної бібліотеки” ті видання, які на його думку заслуговували на відзначення, а потім шляхом рейтингового голосування визначалися переможці.

При оцінюванні видань бралися до уваги оригінальність задуму та дизайнерське

рішення, актуальність змісту, професіоналізм виконання, наукова коректність, використання сучасних поліграфічних технологій, характер поданих предметів та колекцій (для номінації каталогів та альбомів)¹⁶. Розмаїття та велика кількість музейної друкованої продукції зайвий раз довели необізнаність музейного загалу щодо наявних музейних видань. Переважна більшість учасників конкурсу та членів Експертної ради вперше побачили ці видання лише під час їхнього представлення. З огляду на це, доволі важко відбувався відбір претендентів по номінаціях, а ще сутужніше було визначатися із переможцями. В кожній групі “змагалися” від 5 до 10 музейних видань, остаточні рішення приймалися із перевагою в декілька, а інколи і в один голос.

Таким чином, переможцями стали: у номінації “Кращий видавничий проект” – Український центр народної культури “Музей Івана Гончара” – за сукупність і якість поданих видань.

У номінації “Каталоги та альбоми” перемогли: *“Краще подарункове видання”* – Музей історичних коштовностей – філія Національного музею історії України (альбом “Музей історичних коштовностей”); *“Кращий каталог музейної колекції”* – **Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (“Вишивка козацької старшини XVII–XVIII століть”, автор-упорядник В.В. Зайченко, видавництво “Родовід”)**; *“Кращий каталог виставки”* – Севастопольський художній музей імені М.П. Крошицького (6 каталогів: “Картины из собрания московских коллекционеров в Севастопольском художественном музее”, “В.Серов и его ученики”, “И. Репин и его ученики”, “Едуард Штейнберг”, “Край вічно квітучої весни. До 125-річчя з дня народження О.В. Купріна”, “Русская и украинская живопись XVII – начала XX вв.”); *“Кращий альбом”* – Закарпатський обласний художній музей імені Й. Бокшая (фотоальбом “Закарпатський обласний художній музей імені Й. Бокшая”).

3-поміж наукових видань відзначилися за *“Кращий науковий збірник”* – Полтавський краєзнавчий музей (збірник наукових статей 2001–2003 рр.); за *“Краще монографічне дослідження”* – Музей історії міста Києва (“Особняки Києва”).

У номінації “Освітні видання” стали кращими: Волинський обласний краєзнавчий музей (“Замосцько-Волинські музейні зошити”); *“Кращий музейний посібник”* – Фастівський державний краєзнавчий музей (“Фастівщина літературна”, “Фастівщина: сторінки історії (від давнини до 20-х років XX століття)”, “Археологічні пам’ятки Фастівщини”, “Співець душі народної (до 120-річчя з дня народження Кирила Стеценка)”; *“Краще науково-методичне видання”* – Центральний музей Збройних Сил України (науково-методичний збірник “Військовий музей”).

У номінації “Періодичні видання” здобули перемогу: Національний музей-заповідник українського гончарства (“Українська керамологія”); *“Краще видання що продовжується”* – Львівський музей історії релігії.

Трьох переможців дала номінація “Презентаційні видання”: *“Краща афіша”* – музей “Літературне Подніпров’я” (відділ Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького); *“Кращий буклет”* – Кам’янець-Подільський державний історичний музей-заповідник; *“Кращий путівник”* – Музей однієї вулиці – Андріївського узвозу (м. Київ).

Експертна рада віддала належне видавничим проектам Музею героїчної оборони і визволення Севастополя (34 видання, в т.ч. музейний енциклопедичний словник “Севастополь”), Музею книги і друкарства України (каталог “Києво-Печерські патерики з колекції Музею книги і друкарства України”), Донецького обласного краєзнавчого музею (25 видань, в т.ч. 7 каталогів колекцій та виставок). Всі ці музеї були відзначені заохочувальними преміями, спеціально підготовленими організаторами.

Доволі виснажливо проходив конкурс музейних фільмів. Відповідно до Положення, він розподілявся на шість номінацій, для яких визначався певний ефірний час: візитна картка (до 10 хвилин), експозиційний фільм (до 20 хвилин), візуальна антропологія (до 20 хвилин), інформаційний сюжет (до 5 хвилин) та експериментальний фільм (від 3 до 20 хвилин)¹⁷. У конкурсі взяли участь 17 музеїв, які надали відеоматеріалу на 13 годин безперервного перегляду. Якщо уявити цей відеосеанс, то не важко зрозуміти, що конкурс вніс певний деструктивний елемент у чіткий та злагоджений механізм фестивалю. Цілком зрозуміло, що кожний з учасників прагнув найбільш повно представити свій матеріал, але фільми тривалістю майже годину при обмеженні в 20 хвилин повністю не переглядалися. За таких обставин важко було оцінювати побачене.

Серед музеїв – учасників цього конкурсу найбільш активними були народний Музей історії ВАТ “ДніпроАЗОТ”, який взяв участь у чотирьох із шести конкурсів, та Маневицький краєзнавчий музей. Останній влаштував урочисту презентацію свого фільму, в якій взяли участь земляки, що нині проживають у Дніпропетровську.

Представлений відеоматеріал повинен був відповідати наступним критеріям: оригінальність задуму, професіоналізм виконання, актуальність змісту, естетична виразність, наукова коректність, використання сучасних відеотехнологій¹⁸. Відразу стало очевидним, що своєї мети конкурс не досягне, адже музейного відео як такого ніхто із учасників не надав, ймовірніше за все, його просто не існує. Всі сюжети та фільми були відзняті професійними студіями або телеканалами, сценарії підготовлені не музейними працівниками, а тележурналістами. Треба лише віддати належне факту зацікавленості місцевих чи центральних ЗМІ музейними сюжетами та експозиціями. Але, як би там не було, поступово музеї набувають ефірного досвіду, а музейники продукують сценарні ідеї, а не тільки коментують експозиційний ряд.

Експертна рада, як і у попередніх фестивальних конкурсах, переглянула кількість номінацій і в даному випадку на одну їх зменшила. Тож переможцями в конкурсі музейних фільмів стали: у номінації “Візитна картка” – Нетішинський краєзнавчий музей; у номінації “Експозиційний фільм” – Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного (фільм “Музей Панаса Мирного”); у номінації “Візуальна антропологія” – Одеський літературний музей (“Что пройдет, что будет мило”); у номінації “Інформаційний сюжет” – Нікопольський державний краєзнавчий музей (“Повідомлення про археологічні дослідження” – 5 сюжетів); у номінації “Реклама” – Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького (“До 150-річчя ювілею Д.І. Яворницького” – 7 сюжетів). Замість “Експериментального кіно” була введена номінація “Кращий музейний телевізійний проект”. В ній відзначений Одеський муніципальний музей особистих колекцій ім. О.В. Блещунова (“Люди та експонати в музейному просторі”). Крім того, заохочувальними преміями нагородили: Красноармійський історичний музей (“Миттєвості століття минулого”), Миколаївський музей “Підпільно-партизанський рух на Миколаївщині в роки Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр.” (“Обличчя Перемоги”, 60 серій по 5 хвилин) та Дніпродзержинський народний музей історії ВАТ “ДніпроАЗОТ” (“О времени, о людях, о труде”).

Останнім за чергою, але мабуть не за значенням з огляду на перспективу розвитку, був фестивальний конкурс комп’ютерних та мультимедійних програм “Історико-культурні пам’ятки в середовищі мультимедіа”. Конкурс передбачав, відповідно до Положення, 6 номінацій¹⁹, проте, ще до початку фестивалю їх залишилося чотири – це програма комп’ютерного обліку музейних фондів та пошуку інформації (фондова програма), музейний сайт в Інтернеті, віртуальний музей та експериментальна музейна комп’ютерна програма.

Якщо взяти до уваги комп'ютерну матеріальну базу в музеях, наявність програмістів та рівень оплати їхньої праці, відсутність елементарного ліцензійного програмного забезпечення та небажання Міністерства культури і туризму створити уніфіковану музейну програму, стає зрозумілим невелика кількість учасників конкурсу. До нього долучилися лише 9 музеїв, які подали 15 заявок. Більшість матеріалу була доволі специфічною (програми обліку фондів) і тому не викликала великого ажіотажу. Тай хочу нагадати, цей конкурс відбувався останнім, у передостанній день роботи фестивалю, і давалася взнаки втома. Але все ж таки Експертна рада, для якої попереду були баталії щодо визначення переможців у конкурсі музейних видань, номінувала учасників мультимедійного змагання. У номінації “Фондова програма” переміг Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького, кращий “Музейний сайт” – у Кіровоградського обласного художнього музею, у номінації “Віртуальний музей” першим став Луганський обласний художній музей, серед “Експериментальних програм” диплом переможця отримав Національний музей “Чорнобиль” МВС України. Крім того, спеціальною заохочувальною премією було відзначено Студію комп'ютерного дизайну “Нульовий кілометр” (Одеса) за пропаганду музейних колекцій та створення музейного мультимедійного продукту.

Таким чином, переможцями у фестивальних конкурсах стали 38 музеїв, серед яких трічі відзначилися Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького та Нікопольський державний краєзнавчий музей.

Крім напруженої роботи в рамках конкурсів, для учасників фестивалю організаторами була передбачена низка заходів. Це – екскурсії по Дніпропетровську, “козацький куліш просто неба” у садибі Д.І. Яворницького, музейна вітальня (одна із форм роботи працівників Дніпропетровського історичного музею), майстер-клас “Музей і діти”, нічна екскурсія по музейним експозиціям. 10 листопада відбулася наукова конференція, присвячена 150-річчю від дня народження Д.І. Яворницького та 100-річчю XIII Археологічного з'їзду. Упродовж п'яти фестивальних днів виходив бюлетень фестивалю, який інформував учасників про події, що відбулися напередодні.

Завершення Першого Всеукраїнського музейного фестивалю відбувалося урочисто у приміщенні Дніпропетровського академічного театру опери та балету 11 листопада. По завершенні урочистостей в актовій залі Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького були підведені підсумки роботи фестивалю та нагороджені переможці. Приємно відзначити, що всі учасники отримали Дипломи та цінні подарунки від організаторів музейного форуму.

Проїшов рік, але як не дивно, Міністерство культури і туризму продовжує ігнорувати Перший Всеукраїнський музейний фестиваль як явище. Мало того, що міністр культури І.Д. Ліховий – колишній музейний працівник не був на ньому присутній, але й не проведений аналіз фестивалю і тих музейних проблем, які він розкрив. Досі не опрацьований досвід по організації та проведенню музейних заходів такого масштабу. На підсумковій колегії Міністерства культури і туризму за 2005 р. у доповіді, навіть, не знайшлося місця для інформації про фестиваль.

Можливо все, що відбулося, залишилося б непоміченим, якби не Міжнародний благодійний фонд “Україна 3000” та Український центр розвитку музейної справи, що діє при ньому, очолюваний Олексієм Копитьком. Саме ця структура провела неупереджений аналіз фестивалю, пропіарила фестивальний рух на сторінках газети “Український музей”, а головне, у мережі Інтернет. Більше того, фондом була започаткована акція “Музейна подія року – 2005” для визначення музейних досягнень, що спричинили найбільший позитивний резонанс у суспільстві та суттєво вплинули на громадську думку²⁰. Як виявилось, провідні засоби масової інформації, що увійшли до складу експертної ради акції, навіть і не знали

про фестиваль. Проте, Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького все ж таки цілком заслужено здобув у ній перемогу.

Розглядаючи та по новому переживаючи фестивалі з точки зору учасника та члена Експертної ради, можна зробити деякі висновки. На питання – чи потрібний музейний фестиваль, відповідь одна – так, потрібний! У продукуванні ідей, а не у змаганні можливостей його головна цінність. Від музею, що діє на громадських засадах, до національного музейного закладу всі були рівні, адже справа не в тому, який статус ти маєш, а в тому, як ставишся до справи, як вболіваєш за музей та долю його колекцій. Участь лише одного національного музею – Меморіальний комплекс “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.” у конкурсі міні-експозицій наводить на думку, а чи готові “заклади (установи) України, які досягли найвищих показників у своїй діяльності щодо використання інтелектуального потенціалу нації, реалізації ідей національного відродження і розвитку України...”²¹ до змагання ідей?

Аналіз проведення фестивалів, їхнього оцінювання, умови формування та роботи журі дозволяють значно удосконалити цю систему. По-перше, до складу експертів не повинні входити представники музеїв, які беруть участь у конкурсах, або фахівці, які працювали в музеях-учасниках. Це кидає тінь на неупередженість роботи експертів та не дає їм можливостей повноцінно висловлювати свої думки з приводу побаченого. По-друге, необхідно створити умови для членів журі, щоб вони могли завчасно ознайомитися із заявками (експозиціями, виданнями тощо). По-третє, розвести конкурси у часі або, взагалі, розглянути можливість проведення фестивалю за принципом одного конкурсу, додавши до нього круглі столи та прес-конференції, майстер-класи. Експертним радам майбутніх фестивалів хочеться побажати встановлення більш чітких критеріїв оцінювання того чи іншого конкурсу. Жодним словом не принижуючи фаховий рівень та зроблене Експертною радою Першого Всеукраїнського музейного фестивалю, нагадую, що лауреатами стали 38 музеїв з 80-ти. Необхідно більш принципово ставитися до додержання умов конкурсу і не допускати до участі тих, хто порушує встановлені правила. Але Перший фестиваль на то і Перший, щоб не створювати прецедент, а надати поштовх до подальшого розвитку.

Зрозуміло, що організувати та провести на високому рівні подібний захід дуже важко. Були моменти, коли учасники ходили у пошуках “чим зайнятися”. Були “детективні” історії з виданнями нашого музею. Проте, можна цілком схвально сказати, що фестиваль не став “славнозвісним”. Того заряду оптимізму від спілкування з колегами та обміну досвідом роботи у різних напрямках музейної діяльності вистачить надовго. Підтвердженням сказаного є започатковані у Вінниці та Рівному обласні музейні фестивалі. У тому, що свято відбулося велика заслуга директора Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького Надії Іванівни Капустіної, за що їй велика вдячність.

Перший Всеукраїнський музейний фестиваль відійшов в історію. Можливо, це був початок відродження музейної справи, того справжнього відродження, яке не керується чиновниками, а іде із середини і має назву “хочу і можу робити”. І дуже приємно, що на сторінках цієї історії викарбувана Перемога Чернігівського історичного музею імені Василя Васильовича Тарновського.

¹ Всеукраїнський музейний фестиваль “Музей третього тисячоліття”: Путівник-довідник / Упорядник Капустіна Н.І. та інші. // Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 3.

² Указ Президента України від 30.04.2004 р. № 501/2004 // Президентський вісник. – 2004. – № 7; Указ Президента України від 25.05.2005 р. № 844/2005 // Урядовий кур’єр. – 2005. – № 100.

³ Копитько О., Піоро В. Музейний фестиваль: хто наступний? // Український музей. – 2006. – № 2 (9). – С. 5.

⁴ Всеукраїнський музейний фестиваль “Музей третього тисячоліття”... – С. 73–74.

⁵ Фонди Чернігівського історичного музею ім. В.В.Тарновського (далі ЧІМ). – Інв. № Ал – 165.

- ⁶ ЧІМ. – Інв. № И – 3027.
- ⁷ ЧІМ. – Інв. № И – 2907.
- ⁸ ЧІМ. – Інв. № И – 475.
- ⁹ ЧІМ. – Інв. № И – 3172.
- ¹⁰ ЧІМ. – Інв. № И – 3618.
- ¹¹ Всеукраїнський музейний фестиваль “Музей третього тисячоліття”... – С. 5.
- ¹² Там само. – С. 6.
- ¹³ Копитько О., Піоро В. Музейний фестиваль... – С. 5.
- ¹⁴ Всеукраїнський музейний фестиваль “Музей третього тисячоліття”... – С. 8.
- ¹⁵ Там само. – С. 8.
- ¹⁶ Там само. – С. 8–9.
- ¹⁷ Там само. – С. 7.
- ¹⁸ Там само. – С. 7.
- ¹⁹ Там само. – С. 9.
- ²⁰ Зубенко В. “Музейна подія – 2005” // Український музей. – 2006. – № 1 (8). – С. 1.
- ²¹ Положення про національний заклад (установу) України // Українська культура в законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах (1991–1998). – Вип. II /Упор. Литовський В.В., Миро-ненко А.Ф. – К., 1999. – С. 15.